

VERSLO MODELIŲ, KURIAIS PAŽEIDZIAMOS INTELEKTINĖS NUOSAVYBĖS TEISĖS, TYRIMAS

5 etapas. Sunkių formų ir organizuoto nusikalstamumo
modus operandi

Santrauka

Šį tyrimą parengė EUIPO, bendradarbiaudama su Strasbūro universiteto Tarptautinių intelektinės nuosavybės studijų centru (CEIPI) ir Teorinės ir taikomosios ekonomikos biuru (BETA).

Autoriai (abėcėlės tvarka):

Julie DAGHER

Rémy GUICHARDAZ

Natasha MANGAL

Emilie RUIZ

Dėkojame:

Oleksandr BULAYENKO

Užbaigti padėjo EUIPO darbuotojai ir Jungtinių Tautų tarpreigionio nusikalstamumo ir justicijos mokslinių tyrimų institutas (UNICRI), dėkojame:

Erling VESTERGAARD

Stephan EDELBROICH

Edyta BEDNARCZYK

Taip pat ypač esame dėkingi: Marco MUSUMECI, UNICRI

Pratarmė

2012 m. EUIPO Intelektinės nuosavybės teisių pažeidimų stebėsenos centrui buvo pavesta teikti faktus ir įrodymus, siekiant skatinti veiksmingą intelektinės nuosavybės (IN) politiką, kurti priemones ir išteklius, padedančius kovoti su IN pažeidimais, didinti informuotumą IN svarbos ir neigiamo klastojimo bei piratavimo poveikio srityje.

Viena iš pagrindinių Stebėsenos centro užduočių per pastaruosius 10 metų buvo suprasti, kaip IN teisių pažeidėjai ir IN teises pažeidžiantys nusikaltėliai vykdo neteisėtą verslą. 2016 m. pradėti vykdyti šias teises pažeidžiančio verslo modelių tyrimai yra viena iš pagrindinių priemonių, padedančių geriau suprasti INT pažeidžiančius verslo modelius ir jais remiantis nustatyti galimus atsakomuosius veiksmus siekiant veiksmingai spręsti šią problemą.

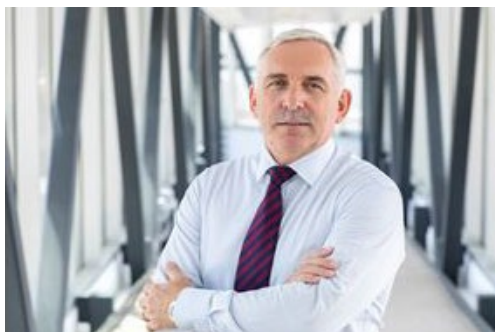
Šioje ataskaitoje pateikiama aiški metodika ir išsami sunkios formos ir organizuoto nusikalstamumo *modus operandi* analizė. Ji parengta tuo pat metu, kai ES mastu sutelktas didesnis dėmesys baudžiamosioms vykdymo užtikrinimo priemonėms, taikomoms IN nusikaltimų atveju. Be to, tuo pat metu Europos Vadovų Taryba vėl įtraukė IN nusikaltimus į 2022–2025 m. Europos kovos su nusikalstamumo grėsmėmis daugiadalykės platformos (EMPACT) prioritetus.

Artėjant Europos Sąjungos sunkių formų ir organizuoto nusikalstamumo grėsmių vertinimo (ES SOCTA) laikotarpio vidurio peržiūrai vis labiau aiškėja, kad klastojimas ir piratavimas yra sunkūs nusikaltimai, kuriuos vykdant apgaudinėjami vartotojai, keliama grėsmė mūsų sveikatai ir saugumui, finansuojamas organizuotas nusikalstamumas, o tai turi sunkių ekonominių pasekmių tiek mikroekonomikos, tiek makroekonomikos lygmenimis, taip pat aplinkai. Kaip aiškiai matyti iš šios ataskaitos, IN nusikaltimai taip pat susiję su įvairių kitų formų nusikalstama veikla, pvz., prekyba narkotikais, pinigų plovimu, kibernetiniais nusikaltimais, terorizmu ir sukčiavimu.

Šio mokslinių tyrimų serijos etapo rezultatai, įžvalgos ir pavyzdžiai yra svarus argumentas užtikrinti, kad IN nusikaltimai būsimuose politikos cikluose ir toliau išliktų EMPACT prioritetas. Tikiuosi, kad jie ypač pravers teisėsaugos bei teisminėms institucijoms, akademinėi bendruomenei, privačiajam sektoriui ir politikos formuotojams, dirbantiems kovos su IN nusikaltimais srityje.

Christian Archambeau
EUIPO
vykdomasis direktorius

Santrauka

Bendros aplinkybės

Kadangi naudojant technologijas galima nuslėpti neteisėtą veiklą ir didėja INT pažeidimų mastas, tampa sunkiau patraukti nusikaltėlius baudžiamojon atsakomybėn. Sudėtingų nusikaltėlių tinklų, kurie pažeidžia INT, veikloje dalyvaujančių asmenų identifikavimo ir galiausiai baudžiamojo persekiojimo procesas dažnai panašėja į hidros galvų nukapojimą, nes nusikaltėliai pasitelkia pakaitinius serverius, techninius apėjimo būdus ir tarpvalstybinį bendradarbiavimą, kad galėtų greitai tęsti veiklą. Svarbu tai, kad, kaip nurodyta šiame tyrime, nusikalstami INT pažeidimai dažnai byloja apie kitus sunkius organizuotus nusikaltimus, pvz., pinigų plovimą ir sukčiavimą. Todėl tinkamai nustatčius ir išnagrinėjus pagrindinius INT pažeidimus, tai gali labai praversti vertinant įvairius kitus sunkius nusikaltimus, kurie gali kelti didelę riziką visuomenei.

Dabar teisėsauga reikalauja parengti teisinių priemonių rinkinį, padedantį lanksčiau ir plačiau tirti INT pažeidimus, siekiant suvokti visą INT pažeidžiančio verslo modelį ir atskleisti jo gilumines priežastis. Kad vykdymo užtikrinimo (t. y. baudžiamojo persekiojimo) etapas būtų pasiektas kuo greičiau, to nebepakanka. Vietoj to pirmenybę reikėtų teikti pastangoms vykdant atskirus tyrimus susidaryti kuo platesnį nusikalstamos veiklos vaizdą. Turbūt tik taip galima veiksmingiausiai panaudoti surinktus įrodymus siekiant iš tikrųjų išardyti didesnę nusikaltėlių tinklą ir veiksmingai nutraukti įsitvirtinusių nusikalstamą veiklą.

Atsižvelgiant į tai, kad atskleisti sudėtingus nusikaltėlių tinklus sunku, anksčiau sukurta teisinė priemonė, parengta atliekant pirmąjį EUIPO šios serijos tyrimą „Internetinių verslo modelių, kuriais pažeidžiamos intelektinės nuosavybės teisės, apžvalga“. Tame tyrime, siekiant atskleisti susijusius nusikalstamumo elementus, sukurta vaizdinė INT pažeidžiančių verslo modelių atvaizdavimo priemonė, išdėstyta matricos forma: Y ašyje nurodyta įvairi INT pažeidžianti veikla, o X ašyje – įvairios skaitmeninės interneto platformos. Iš viso nurodytos šešios skirtingos veiklos sritys ir platformos.

Tačiau vienas iš pagrindinių matricos trūkumų buvo nepakankamas kategorijų aiškumas. Be to, matricoje naudotas per siauras galimų veiklos sričių ir platformų sąrašas, todėl nebuvo galima įtraukti naujovių. Praktiškai, kai matrica buvo naudojama kaip vizualizavimo priemonė, gautus rezultatus, turimomis žiniomis, buvo sunku aiškinti, o modeliai nebuvo aiškiai suprantami. Vis dėlto, tai buvo pirmasis svarbus bandymas sudaryti išsamią INT pažeidžiančių verslo modelių grafinio apibūdinimo sistemą ir suteikė pagrindą parengti kelis EUIPO šiuo klausimu atliktų tyrimų etapus.

2018 m. atliekant tyrimą „Neteisėta interneto protokolo televizija (IPTV) Europos Sąjungoje“ (3 etapas), taip pat sukurta vaizdinė schema, padedanti suprasti, kaip veikia verslo modeliai, kurių specializacija – neteisėtos IPTV paslaugos. Šioje schemoje aiškiai vizualiai išskiriami visi galimi būtini subjektai, infrastruktūra ir techninės priemonės, būdingi daugumai, jei ne visoms IPTV byloms. Iš kelių sluoksnių (šnekamojoje kalboje vadinamų rietuvėmis arba rietuvės rodiniais) sudarytame modelyje tyrėjams pateikiamas svarbus įvairių rūšių kontrolinis sąrašas, leidžiantis atlikti kruopštų ir sėkmingą tyrimą.

Pasisėmus įkvėpimo būtent į šių dviejų tyrimų svarstoma kita INT pažeidžiančių verslo modelių vaizdinio modeliavimo versija: būtų idealu, jei ji apimtų daugiau internetinių verslo modelių, susijusių su įvairių formų INT pažeidimais.

Taigi, šio tyrimo tikslas – peržiūrėti ankstesnius modelius, siekiant sukurti naują vaizdinį modelį ir analizės metodus, kuriuos būtų paprasčiau taikyti praktiškai. Toks modelis taip pat

turėtų apimti įvairių rūšių INT pažeidžiančio verslo modelius ir būti patvirtintas naudojant ankstesnių tyrimų bei baudžiamojo persekiojimo bylų duomenis, susijusius su INT pažeidimais.

Vykdam šią užduotį nustatyta, kad, atsižvelgiant į tyrimo poreikius, skirtingiems įrodymų ypatumams nustatyti, taip pat tyrimo spragoms atskleisti gali būti naudojamos kelios vaizdinės priemonės – nuo visiškai paprastų modelių iki detalesnių diagramų. Kai šios priemonės kartu naudojamos veiksmingai ir nuosekliai, gali pradėti ryškėti esminiai dėsniniai ir atsiskleisti naudingos tendencijos. Anksti atpažinus šiuos modelius, teisėsaugos institucijos gali geriau prognozuoti galimus INT pažeidžiančio verslo tikslinius objektus ir nukentėjusiuosius, taip pat numatyti pagrindinius galimus neteisėtos veiklos vykdytojus.

Metodika

Pagrindinė šio 5 etapo tyrimo užduotis buvo apgalvoti universalią schemą, stengiantis atvaizduoti sudėtingus internetinio INT pažeidžiančio verslo modelio aspektus. Dėmesys taip pat buvo skiriamas sunkiems organizuotiems nusikaltimams, susijusiems su INT pažeidimais, sukurtas priemonės taikant tik tai neteisėtai veiklai, laikomai nusikalstama veikla.

Internetiniai INT pažeidžiantys verslo modeliai, į kuriuos sutelktas šis tyrimas, yra modeliai, apimantys bent vieną internetinį komponentą. Jie naudojami neteisėtai prekybai suklastotomis prekėmis vykdyti arba kitai veiklai, kuria pažeidžiamos INT, paremti. Ryšiams su suklastotų gaminių ir prekių galutiniais naudotojais ir (arba) vartotojais – kurie apie tai nežino arba žino – dažnai dėl savo pobūdžio padeda interneto aplinka. Joje prieinami labiau paplitę pažeidimo būdai ir platesnis produktų bei paslaugų asortimentas, nei būtų galima įsigyti jomis keičiantis tik fiziškai.

Atsižvelgiant į šiuos parametrus, tyrime įvairioms reikmėms naudojami ir (arba) plėtojami keli skirtingi vaizdiniai modeliai.

- Pirma, visiškai supaprastinus, verslo modeliai gali būti suprantami linijiniu būdu kaip **pramonės vertės grandinė**. Šioje vertės grandinėje veikėjai ir veikla atsekami pagal jų kilmę, taikant lėšų sekimo metodą. Taip siekiama atsekti iš neteisėtos veiklos gautas lėšas, kai jos perduodamos grandine tolyn ir vėl grįžta nusikaltimo iniciatoriams (dažnai užsakovams).
- Antra, detaliausiu lygmeniu naudojamos **klasikinių verslo modelių aplinkybės**, siekiant viename puslapyje pateikti visus dalyvius ir veiklą. Šis modelis yra veiksmingiausias siekiant atskirti subjektą (-us), prieš kurį (-iuos) nukreipta nusikalstama veikla, taip pat trečiųjų šalių paslaugas, kuriomis naudojamosi (dažnai joms apie tai nežinant) kasdienėms verslo operacijoms atlikti (pvz., mokėjimo paslaugos, žiniatinklio prieglobos paslaugos, biurų nuomos infrastruktūra).
- Trečia, vykdam šį tyrimą specialiai sukurtas modelis – visų pirma siekiant supaprastinti 1 etape sukurtą matricos modelį – yra šių dviejų modelių derinys ir jį rengiant iš dalies remtasi 3 etape IPTV atvejams sukurtu rietuvės rodinio modeliu. Šio tyrimo **rietuvių** versijoje galima vizualizuoti vertės grandinę, kurioje pateikiami reikiami subjektai ir veikla, taip suteikiant teisėsaugos institucijoms galimybę atsekti pajamų srautus ir suprasti veikėjų bei veiklos tarpusavio sąsajas, būdingas verslui, kurį vykdam pažeidžiamos INT.

Šių vizualizacijos priemonių tinkamumui ir veikimui išbandyti buvo naudojami tikrų faktinių bylų duomenys. Pirminius duomenų šaltinius mokslinių tyrimų grupei pateikė EUIPO, pasitelkdama Jungtinių Tautų tarpregioninio nusikalstamumo ir justicijos mokslinių tyrimų instituto (UNICRI) parengtus atvejų tyrimus. Bylos buvo nustatomos ir renkamos bendradarbiaujant su Europos intelektinės nuosavybės prokurorų tinklu (EIPPN) ir Eurojustu, kurie padėjo palaikyti ryšius su

nacionalinėmis teisminėmis institucijomis, prokurais ir nacionalinėmis teisėsaugos institucijomis.

Po to su byla susijusi informacija buvo tvarkoma konfidencialiai, visiškai nuasmeninant duomenis. Šios bylos buvo susijusios su visų formų INT pažeidimais (įskaitant gretutinius nusikaltimus IN savininkų atžvilgiu, pvz., komercinių paslapčių vagystes, sukčiavimą, susijusį su sąskaitomis faktūromis), vykdomais ES valstybėse narėse, įskaitant, be kita ko, prekių ženklų pažeidimus, klastojimą ir autorių teisių pažeidimus, kurie visi buvo laikomi nusikalstama veikla.

Galiausiai, derinant vizualizacijos priemones ir bylų duomenis, buvo galima atidžiau ištirti nusikalstamos veiklos struktūrą, būdingą įvairių formų INT pažeidimams baudžiamosiose bylose.

Pagrindiniai nustatyti faktai ir išvados

Taikant įvairias vizualizavimo priemones, tarp nagrinėjamų su INT susijusių nusikaltimų išryškėjo keletas dėmesio vertų dėsningumų, bendrumų ir tendencijų. Šios išvados buvo suskirstytos į kategorijas pagal skirtingų rūšių INT ir su INT pažeidimais susijusią veiklą.

Pirma, šio tyrimo I dalyje nagrinėjamos bylos, susijusios su **intelektinės nuosavybės teises pažeidžiančiomis prekėmis**, daugiausia dėmesio skiriant prekių ženklų pažeidimams. Visose bylose dažnai sunkiausia buvo nustatyti intelektinės nuosavybės teises pažeidžiančių prekių kilmę. Užsienyje pagamintos prekės buvo perimamos tik tada, kai patekdavo į ES rinką koordinuojant užsienio arba ES valstybėse narėse esantiems užsakovams. Tyrėjams buvo ne tik sudėtinga nustatyti prekių kilmę ir jas sulaikyti, didmeninės prekybos atstovų etapu tyrimams taip pat trukdė tai, kad trūko informacijos, kuria remiantis būtų galima susieti pagalbinę veiklą su tikraisiais importuojamų neteisėtų prekių užsakovais.

Daugeliu atvejų, kuriais turėjo įtakos užsienio jurisdikcijos elementai, paprastai buvo naudojamos kelias tarpininkais, o kai kurie iš jų veikė nežinodami apie kitus to paties lygmens tarpininkus. Užsakovai galėtų naudotis daugybe šių tarpininkų platinimo grandinės sistemingai dauginti, stengdamiesi, viena vertus, išvengti nepageidaujamo dėmesio ir, kita vertus, užtikrinti INT pažeidžiančio verslo atsparumą.

Be to, INT pažeidžiančių prekių gamintojai retai gaminį pristatydavo tiesiogiai galutiniam klientui, kad neprarastų visų platinimo grandinės aspektų kontrolės. Šio pobūdžio diversifikuoto platinimo modelis naudingas dviem požiūriais: siekiant nuslėpti, kaip veikla koordinuojama tiek išorėje, tiek viduje, nes kai kurie nusikaltėliai mažai ką žino apie visą nusikaltėlių tinklą ir tai daroma sąmoningai. Atsižvelgiant į šią pastabą, atrodo, kad yra bent vienas ar du tolesnių tarpininkų lygmenys, prieš pasiekiant galutinį vartotoją.

Dėl IN teises pažeidžiančių prekių srautą kontroliuojančių užsakovų pažymėtina, kad vienas galutinis dėmesio vertas bylose užfiksuotas aspektas buvo užsakovų (ir (arba) aukščiau grandyje esančių tarpininkų) didelė kompetencija, žinios ir specializacija, susijusi su infiltruotu veiklos sektoriumi. Turint galvoje daugelį šių modelių, prekių sekimo metodas buvo akcentuotas kaip veiksmingiausias būdas spręsti informacijos apie aukščiau vertės grandinėje esančius subjektus (visų pirma tiekėjus ir užsakovus) trūkumo problemą.

II dalyje daugiausia dėmesio skiriama **prieigai prie autorių teises pažeidžiančios medžiagos ir jos sklaidai**. Vienas iš svarbiausių, nors ir pražiūrėtų, šių bylų aspektų buvo momentas, kai buvo piktnaudžiaujama teisėta prieiga prie autorių teisėmis saugomo turinio pažeidimo tikslais. Kaip pastebėta, teisėtą darbą dirbantys asmenys gali piktnaudžiauti išankstinės prieigos prie turinio teisėmis norėdami skubiai įkelti autorių teises pažeidžiančių turinį. Kritikų, žurnalistų arba mažmenininkų darbą dirbantys asmenys gali piktnaudžiauti teisėta prieiga, o jų motyvai ne visada gali būti finansinio pobūdžio. Iš tiesų, kai kurios

autorius teises pažeidžiančios veiklos *modus operandi* pažeidėjams taip pat gali duoti nepiniginės naudos, gaunamos siekiant patenkinti asmeninius motyvus, pvz., be kitų paskatų, būti pripažintam (nors ir anonimiškai) (t. y. užsitarnauti reputaciją) ir galimybę gauti žaidybinių privalumų, kaip antai, gauti aukščiausią, palyginti su kitais turinio įkėlėjais, reitingą, parsiūsti priegios raktus arba gauti daugiau vietos serveryje.

Dar viena pastebėta tendencija yra tai, kad kelios INT pažeidžiančios įmonės įdiegė klientų aptarnavimo paslaugas, kuriomis naudojantis paprastiesiems piliečiams kyla mažiau kliūčių pasitelkti verslo modelį, kuriuo pažeidžiamos INT. Tarp šių priemonių – nuo individualizuotų autorių teises pažeidžiančio turinio ir (arba) nuorodų paieškų, nuoseklaus autorių teises pažeidžiančios taikomosios programos naudotojo vadovo sukūrimo iki pasiūlymo rinkti abonentinį mokesį nuo durų iki durų ir įrangos diegimo paslaugų. Tai tik keletas iš kitų klientams patogių funkcijų, padedančių skatinti klientus naudotis šia paslauga.

Kitaip nei IN teises pažeidžiančių prekių atveju, tiesioginiai piniginių pajamų srautai atvejais, kai pažeidžiamos autorių teisės, taip pat gali būti gaunami per abonentinius mokesčius ir dovanas. Šios kategorijos pažeidimus darančios įmonės taip pat turi tendenciją įvairinti pajamų, kurias galima gauti iš neteisėtos veiklos, srautus. Pavyzdžiui, naudojantis iš reklamos gautomis pajamomis ir parduodant asmens duomenis trečiosioms šalims, buvo sukurti papildomi pajamų srautai, kartu gaunant pelną tik iš INT pažeidžiančios veiklos.

III dalyje aptariamos **kibernetinių nusikaltimų, susijusių su intelektinės nuosavybės teisių pažeidimais**, formos. Kadangi ši nusikalstama veikla apima gerokai įvairesnę veiklą, gauti apibendrintas išvadas buvo sunkiausia. Vis dėlto, šiame skirsnyje pastebima tendencija, kad INT pažeidžiantys verslo modeliai dažnai būna sudėtingesni, nes jų *modus operandi* pritaikyti didesniai tikslinių nukentėjusiųjų skaičiui. Komercinių paslapčių byloje, pavyzdžiui, tam, kad būtų galima pasisavinti komercinę paslaptį, reikia gerai išmanyti, kaip veikia įmonė, į kurią planuojama nusitaikyti, kad būtų įdarbinti reikiami darbuotojai, padėsiantys atskleisti komercinę paslaptį. Panašiai kaip ir sukčiavimo byloje, nusikaltėliai deda daug pastangų apgaulingos vertės pasiūlymui sukurti esant akivaizdžiai tinkamoms aplinkybėms ir oficialioms sąlygoms, kad sudarytų įspūdį, jog veikla yra teisėta.

Apskritai paėmus, nepaisant to, kad visi verslo modeliai, kuriais pažeidžiamos INT, yra neteisėto pobūdžio, visiems jiems būtinos teisėtų trečiųjų šalių teikiamos paslaugos. Tam tikru mastu teisėtus paslaugų teikėjus būtų galima laikyti sandorių tarpininkais tarp pačių vertės grandinės nusikaltėlių arba tarp verslo modelių, kuriais pažeidžiamos INT, ir galutinių klientų. Nors šie tarpininkai paprastai tiesiogiai nedalyvauja INT pažeidžiančioje veikloje, tyrėjams taip pat vertėtų tirti jų veiklą ir juos apklausti, nes jie gali būti labai naudingų duomenų apie neteisėtą verslo modelį šaltinis, kadangi jie, kaip tarpininkai, turi naudingos informacijos.

Net jeigu aptartų bylų kategorijose buvo pastebėta šių bendrumų, suprantama, kad ateityje tokias išvadas taikyti trukdo faktinės kiekvieno atskiro atvejo aplinkybės. Žinoma, tam tikru bendresniu lygmeniu visos su INT pažeidimais susijusios bylos turi tam tikrų panašumų, ypač tos bylos, kuriose nagrinėjami pažeidimai, dažniausiai įvykdyti naudojant internetinius tarpininkus ir išteklius (pvz., virtualias mokėjimo paslaugas, internetinę prieglobą). Tačiau kiekvieną nusikaltimą išnagrinėjus atidžiau matyti, kad nusikalstamo verslo veiklos dydžiui, mastui ir poveikiui įtakos gali turėti nusikalstamos veiklos vykdytojų skaičius, naudojamų priemonių sudėtingumas ir turimi finansiniai ištekliai. Kitaip tariant, tam tikru mastu neįmanoma įsivaizduoti, kad visi INT nusikaltimai būtų tokie patys. Turint tai omenyje, iš naujo apibrėžiant INT pažeidžiantį verslo modelį pasitelkiant šiame tyrime aprašytų tipų vaizdinį modeliavimą vis tik gali būti lengviau pastebėti netikėtas ir (arba) nenumatytas tyrimo spragas, kurias valdžios institucijos tada gali greitai ir veiksmingai pašalinti pagal geriausią scenarijų.

Kiek tai susiję su šiame tyrime nurodytų vaizdinių modelių naudingumu ir pritaikomumu ateityje, galima numatyti, kad naudojant naujas technologijas ilgainiui bus toliau tikrinamas šių priemonių tinkamumas ir veikimas. Vis tik šis priemonių rinkinys, kaip atspirties taškas sudarant INT pažeidžiančio verslo modelio atvaizdą, gali suteikti daugiau galimybių patekti į

**VERSLO MODELIŲ, KURIAIS PAŽEIDŽIAMOS INTELEKTINĖS
NUOSAVYBĖS TEISĖS, TYRIMAS**

5 etapas. Sunkių formų ir organizuoto nusikalstamumo *modus operandi*

INT pažeidžiantį verslą, idealiu atveju padėti atskleisti ištikus nusikalstamus tinklus, kurie pažeidžia INT, (ir juos išardyti).

VERSLO MODELIŲ, KURIAIS PAŽEIDŽIAMOS INTELEKTINĖS NUOSAVYBĖS TEISĖS, TYRIMAS

5 etapas. Sunkių formų ir organizuoto nusikalstamumo
modus operandi

ISBN 978-92-9156-335-7

© Europos Sąjungos intelektinės nuosavybės tarnyba

Leidžiama atkurti nurodžius šaltinį.